

POSTMODERNIZMAS IR POLITIKA

ALVYDAS JOKUBAITIS

Straipsnis parengtas pagal paskaitą, skaitytą Vilniaus universitete jaunųjų politologų dienų metu. Čia aptariamas dviejų skirtingų postmodernizmo sampratų egzistavimas. Kritikuojamos į politinių fenomenų esteticizaciją linkusios postmodernaus mąstymo formos. Teigiama, kad, palyginti su modernųjų laikų pradžia, postmodernizmas nėra toks gilus politinės minties lūžis kaip naujųjų amžių pradžios mąstymo pokyčiai.

Paskaitą norėčiau pradėti vieno Blaise'o Pascaliao samprotavimo apie politiką citata. Didysis matematikas ir fizikas, kartu įeinantis į filosofijos ir literatūros istoriją, rašo: „Platonas ir Aristotelis įsivaizduojami ne kitaip, kaip su oriais akademikų drabužiais. Tačiau jie buvo garbingi žmonės, juokėsi, kaip ir kiti, su savo draugais, o kai laisvalaikio metu rašė savo *Istatymus* ir *Politiką*, darė tai tarsi žaisdami. Tai buvo mažiausiai filosofiška ir mažiausiai rimta jų gyvenimo dalis. Filosofiškausia buvo paprastai ir ramiai gyventi. Jie rašė apie politiką, tai tarsi tam, kad nustatytų taisykles pamišėlių namams. Jie dėjosi apie ją kalbą kaip svarbų dalyką, tai dėl to, jog žinojo, kad

pamišėliai, kuriems kalbėjo, manė esą karaliai ir imperatoriai. Jie užsiėmė jų principais, idant padarytų jų kvailumą kiek galima mažiau pavojingą.“¹

Prisipažinsiu, kad esu didelis Paskalio filosofinės kūrybos gerbėjas. Tačiau šiame jo „Minčių“ fragmente man nepatinka beveik viskas: jo požiūris į politiką, filosofijos vaidmens suvokimas ir mąstymo apie teorijos ir praktikos santykį būdas. Paskaliui aiškiai trūksta antikinės politinės minties savitumo supratimo. Į Platono ir Aristotelio lūpas jis bando įsprausti tai, kas būdinga moderniajam, o ne antikiniam mąstymui. Todėl, kalbėdami apie postmodernizmą, turėtume neužmiršti šio Paskalio paklydimo. Kartais labai praverčia hėgeliškas mąstymo apie istoriją būdas: nustačius tam tikras epochų ribas, aiškiau matosi žmonių požiūrio į save ir visuomenę skirtumai. Paskaliui neabejotinai trūksta istorijos jausmo.

„Postmodernizmas“ šiandien yra populiari sąvoka, tačiau toks jos populiarumas nesukuria jai geresnės reputacijos. Galima išgirsti daugybę postmodernizmą ir postmodernistus pašiepiančių anekdotų. Tiesiog stebina, kad net rimčiau postmodernizmu nesidomėję žmonės žino, jog tai labai neaiški ir miglota sąvoka, apimanti daugybę skirtingų bei tarpusavyje nesuderinamų dalykų.

Tokie postmodernizmo kritikai, atrodo, užmiršta, kad panašius kaltinimus galima mesti bet kuriam „-izmui“: kapitalizmui, liberalizmui, marksizmui, froidizmui ar siurrealizmui. Visi šie terminai taip pat slepia daugybę skirtingų, tarpusavyje sunkiai suderinamų reiškinių. Šiuo požiūriu „postmodernizmas“ nėra koks nors išimtinis terminas: egzistuoja ne viena, bet daugelis įvairių „postmodernizmo“ sąvokų. Nesinori gaišti laiko su tokios kritikos šalininkais. Daug prasmingesnis atrodo kitas uždavinys – pabandyti išsiaiškinti, kam mums gali būti reikalinga „postmodernizmo“ sąvoka.

Į visas savo vartojamas sąvokas galime žiūrėti kaip į tam tikriems darbams skirtus įrankius. „Pagalvok apie įrankius įrankių dėžėje, – siūlė Ludwigas Wittgensteinas, – ten yra plaktukas, replės, pjūklas, atsuktuvai, liniuotė, klėjai, vinys, varžtai. Žodžių funkcijos yra tokios pat skirtingos, kaip ir šių objektų“². Vadinasi, jeigu mums iš tikrųjų nereikalingas toks įrankis kaip „postmodernizmas“, tai jį

galime paprasčiausiai užmiršti. Tačiau jeigu ši sąvoka mums padeda kažką suprasti ir pamatyti, tai jos tikrai neverta atsisakyti.

Norint prasmingai kalbėti apie postmodernizmą, reikia išspręsti du pagrindinius uždavinius. Pirma, turime pateikti aiškų „modernybės“ sąvokos apibūdinimą. Kaip rodo pats terminas, postmodernumas eina po modernybės. Todėl pirmiausia reikia nustatyti išskirtinius moderniosios epochos bruožus. Tačiau to nepakanka. Dar laukia kitas, daug sudėtingesnis uždavinys – reikia įrodyti, kad egzistuoja kokybinis dviejų epochų skirtumas. Jeigu nėra esminio modernybės ir postmodernybės skirtumo, tai tikrai neverta dviem skirtingais vardais vadinti to paties objekto. Dėl modernybės besiginčijantys teoretikai šiandien yra pasidaliję į dvi dideles stovyklas. Vieni iš jų, tokie kaip Jūrgenas Habermas ir Anthony Giddensas, mano, kad galima kalbėti apie moderniosios epochos tęstinumą. Tuo tarpu kiti, tarp kurių galima paminėti Zygmuntą Baumaną ir Richardą Rorty, bando įrodyti kokybinį lūžį, leidžiantį kalbėti apie naujos postmodernios kultūrinės epochos pradžią. Šios grupės autoriai mano, kad modernybė yra visiškai išsisėmęs projektas, užverstas puslapis.

Akivaizdu, kad neįmanoma kaip nors neatremiamai įrodyti, jog mes gyvename postmodernizmo laikais. Jos didenybė Istorija tyli, ir tik mes jai bandome priklijuoti naujas etiketes. Postmodernizmo mes visada turime tik tiek, kiek sugebame šiai sąvokai suteikti kokią nors aiškiau apibrėžtą turinį. Jeigu kas nors iš oponentų nėra linkęs pripažinti, kad mes gyvename postmodernizmo laikais, tai jo nuomonę gali pakeisti tik kitas įsitikinimas. Postmodernizmas neveikia kaip kokia nors objektyvi, nuo mūsų supratimo nepriklausanti istorinė jėga. Kvaila būtų postmodernybę primesti taip, kaip vienas iš Sovietų Sąjungos Komunistų partijos suvažiavimų bandė primesti brandų socializmą. Postmodernizmas yra daug trapesnis dalykas – jis egzistuoja tik tiems, kas sugeba rasti argumentų jo naudai.

Net didžiausi postmodernizmo kritikai turi pripažinti, kad paskutiniu metu sparčiai daugėja terminų, turinčių žodelį „post“: postindustrializmas, postmaterializmas, posttradicinė visuomenė, postliberalizmas, postanalitinė filosofija, postpolitika, postepistemologija, ir, aišku, mums geriausiai pažįstamas – postkomunizmas. Vienas

vokiečių profesorius yra sakęs, kad ant pastato pamatęs užrašą „paštas“ (vokiškai „post“), ir šalia jo esantį užrašą „vaistinė“ („apothekė“), jis jau tiesiog automatiškai šiuos du žodžius sujungia į vieną. Įvairiausių „post“ suklestėjimas jau yra lyg ir tam tikras epochos požymis. Menotyrininkai jau seniai rašo apie meną, sukurtą po meno pabaigos, filosofai diskutuoja apie postfilosofiją, o kai kurie radikalūs liberalai nesustoja svajoti apie ekonomiką, galinčią pakeisti politiką, kaip mes į ją esame įpratę žiūrėti nuo graikų laikų.

Egzistuoja dvi iš esmės skirtingos postmodernizmo sampratos – siauroji ir plačioji. Pirmoji jų sietina su tuo, ką galima pavadinti „prancūzų poststruktūralizmo“ vardu. Ši postmodernizmo versija gaunama praeito amžiaus šešiasdešimtųjų metų prancūzų poststruktūralistų ir jiems artimų kitų šalių autorių pažiūras pristatant kaip visą postmodernizmą. Tai ekscentriškasis postmodernizmo variantas, su nuolatinėmis kalbomis apie kalbinius žaidimus, tekstus ir kontekstus. Vakaruose šiam postmodernizmo variantui atstovauja Jacques Derrida, Michelis Foucault, Gilles Deleuze, Jeanas Baudrillardas ir Richardas Rorty. Galima būtų tęsti šį pavardžių parądą, tačiau ir šių kelių autorių užtenka tam, kad taptų aišku, apie ką kalbama. Perskaičius Derrida, Baudrillardą ar Rorty, galima susidaryti neblogą siaurosios postmodernizmo sampratos vaizdą. Lietuviškąjį šio postmodernizmo ekscentriškumą demonstruoja Artūras Tereškinas. „Pradėkime nuo apibrėžimų, – sako jis. – Mūsų požiūriu tautinės bendrijos – tai vaizduotės konstruktai, priklausantys nuo kultūrinių fikcijų, kurios palaiko jų mitinę egzistenciją“³. Nesunku įsivaizduoti, kaip į tokius svarstymus reaguotų lietuvių tautinio atgimimo kūrėjai Jonas Basanavičius, Maironis ar Stasys Šalkauskis.

Šalia siaurosios postmodernizmo sampratos egzistuoja kita – daug platesnė reiškinių traktavimo perspektyva. Šiuo atveju postmodernizmas aiškinamas kaip atskira kultūrinė ir filosofinė epocha. Šios perspektyvos šalininkai mano, kad Descartesą ir Wittgensteiną arba Immanuelį Kantą ir Johną Rawlsą skiria ne tik pažiūros, bet ir skirtingos kultūrinės epochos. Kitais žodžiais tarus, Descartesas ir Kantas remiasi vienomis, o Wittgensteinas ir Rawlsas – kitomis paradigminėmis prielaidomis. Visada sunku pasakyti, ar susiduriame vien tik

su pavienių autorių pažiūrų, ar su ištisų kultūrinių epochų skirtumais. Tačiau, jeigu to nedarytume, tai negalėtume prasmingai kalbėti nei apie antiką, nei apie viduramžius ar modernybę. Postmodernizmas šiuo požiūriu taip pat turi būti įrodytas kaip atskira kultūrinė epocha. Kalbantys apie postmodernizmą turi pajusti atotrūkį tarp dviejų epochų. „Kaip sugebėjome išgerti jūrą? Kas davė kempinę, kad nutrintume visą horizontą?“⁴, – klausė ši pojūtį neabejotinai turėjęs Friedrichas Nietzsche.

Postmodernizmas siaurąja prasme gimė beveik kartu su 1968 metų gegužės Paryžiaus revoliuciniais įvykiais. Tuo tarpu postmodernizmas kaip atskira filosofinio ir kultūrinio mąstymo epocha prasidėjo daug anksčiau. Jeigu tikėti Foucault, jos ištakų reikėtų ieškoti kažkur tarp 1775 ir 1825 metų⁵. Tai reiškia, kad Hegelis buvo beveik teisus, sakydamas, kad jis užbaigia Vakarų filosofiją. Skirtumas tik tas, kad baigėsi ne visa Vakarų filosofija, bet tik jos viena epocha. Kiek vėliau panašiai apsiriko ir Oswaldas Spengleris, kalbėdamas apie Vakarų civilizacijos saulėlydį. Iš tikrųjų baigėsi ne Vakarų civilizacija, bet tik Vakarų Europos dominavimas joje.

Jeigu mes pripažįstame radikalias filosofinio mąstymo permainas, įvykusias per paskutinius du amžius, tai sunku patikėti, kad jos nebūtų padariusios kokios nors didesnės įtakos mūsų politikos supratimui. Politikos filosofija yra viena iš filosofinių disciplinų, ir todėl jos negali neveikti kitų filosofinių disciplinų permainos. Tai reiškia, kad palietęs filosofiją, postmodernizmas neišvengiamai turėjo paliesti ir politiką. Tiesiog neįsivaizduojama, kad požiūrio į tiesą, gerį ir grožį pasikeitimai neatsilieptų politiniam mąstymui. Maxas Weberis atkreipė dėmesį į tai, kad net toks, atrodytų, ekonomikai tolimas dalykas kaip protestantiškoji etika padarė įtaką kapitalizmo raidai. Dar mažiau tikėtina, kad gilūs paskutinių dviejų amžių pasaulėžiūriniai lūžiai nebūtų padarę įtakos mūsų politikos supratimui, ir apie ją mes toliau kalbame taip pat, kaip tai darė Platonas, Tomas Akvinietis ar Thomas Hobbesas.

Filosofija negyvena vien tik filosofijos fakultetuose. Įvairių filosofijų susidūrimą mes matome kasdieną. Liberalai, socialistai ir konservatoriai nesutaria ne vien tik dėl techninių klausimų. Už jų politi-

nių programų stovi (ar bent jau turėtų stovėti) skirtingos požiūrio į žmogų, visuomenę ir politiką perspektyvos. Kitais žodžiais tarus, juos neišvengiamai skiria tam tikri filosofinio pobūdžio nesutarimai. Todėl sunku patikėti, kad bendras filosofinio klimato pasikeitimas nepaliestų politikos.

Neabejoju, kad jeigu Johnas Locke'as šiandien rašytų savo „Ant-rąjį traktatą apie valdžią“, jis tikrai atsižvelgtų į bendras filosofinio klimato permainas. Šiuo požiūriu Johnas Gray'us teisus, siūlydamas kalbėti ne apie liberalizmą, bet apie postliberalizmą⁶. Šiandien jau tikrai neįmanoma liberalizmo apginti taip, kaip tai darė Locke'as, Montesquieu ar Jeremy Benthamas. Nėra abejonės, kad liberalizmui reikia naujos filosofijos, atsižvelgiančios į tai, ką padarė tokie mažai apie politiką rašę autoriai kaip Martinas Heideggeris, Wittgensteinas ar Emmanuelis Levinas. Kitaip liberalizmas gali tapti panašus į Rumšiškių muziejų. Tokie pat didžiuliai iššūkiai laukia ir kitų politinio mąstymo srovių.

Po Antrojo pasaulinio karo nusirito politinio racionalizmo kritikos banga. Tai buvo vienas ryškiausių iššūkių modernybei, mestų politikos filosofų. Karlas Popperis, Friedrichas von Hayekas, Michaelas Oakeshottas, Hannah Arendt ir Isaiah Berlinas kritikavo tą patį – modernių filosofų įsitikinimą, kad yra vienas tobulas, naujausiais mokslo laimėjimais pagrįstas, politikos sutvarkymo būdas. Berlinas taip suformulavo savo kritikos esmę: „Pats garantijų troškimas, kad mūsų vertybės būtų amžinos ir patikimos kokiam nors objektyviame danguje, iš tikrųjų gal tėra tik vaikystės tikrumo ar mūsų pirmąsias praeities absoliučių vertybių geidimas.“⁷

Nesunku įrodyti, kad moderniaisiais laikais buvo mąstoma pasitelkus kitokias kategorijas. „Reikia užsiiminti tik tokiais dalykais, kuriuos mūsų protas sugeba pažinti tikrai ir neabejotinai“⁸, – tvirtino moderniosios filosofijos kūrėjas Descartesas. Panašiai manė ir vienas didžiausių šiuolaikinio liberalizmo autoritetų Kantas, siūlęs įsteigti tribunolą, kuris „patvirtintų teisėtus proto reikalavimus, o kita vertus, galėtų pašalinti visas nepagrįstas pretenzijas – ne įsakymais, bet remdamasis amžiniais ir nekintamais proto dėsniais.“⁹

Antrasis pasaulinis karas tapo tikrai svarbiu pretekstu naujai pažvelgti į Vakarų politinės minties pagrindus. Nuo Renesanso laikų Vakaruose buvo tikima moraline ir technine visuomenės pažanga. „Nieko nėra nuostabiau už žmogų“, – sakė moderniojo humanizmo kūrėjas Pico della Mirandola¹⁰. Tačiau po Auschwitzo šitas tikėjimas prarado savo turėtą galią. Pasigirdo balsų, įrodinėjančių, kad modernioji epocha nuo pat pradžių buvo organizuotas nusikaltimas ir genocidas. Kritikų nuomone, genocidas buvo įtvirtintas šios epochos mąstyme apie žmogų, visuomenę, moralę ir mokslą.

Bene skaudžiausiai į Antrojo pasaulinio karo patirtį reagavo vokiečių filosofai. Karlas Popperis, pavyzdžiui, totalitarizmu apkaltino visą vokiečių klasikinę filosofiją, išskirdamas tik Kantą. Tai rodė, kad kaltinamųjų suole atsidūrė ne vien tik Niurnbergo teisiamieji, bet ir visa Vakarų modernioji filosofinė tradicija. Jungtinėse Amerikos Valstijose atsidūrusi Karaliaučiaus gyventoja Hannah Arendt susidariusią situaciją įvertino vienos iš savo knygų pavadinimu – „Tarp praeities ir ateities“¹¹. Jos nuomone, Vakarų politinis mąstymas pateko į pertrūkio situaciją – tradicija prarado savo varžančią galią, tuo tarpu dabartis dar neleidžia kalbėti apie kokio nors naujo politinio mąstymo gimimą.

Kiekviena didelė Vakarų kultūros epocha baigdavosi skepticizmu. Panašu, kad modernybė ir ją lydintis postmodernizmas taip pat netapo išimtimi. Po perdėto modernių laikų filosofijos pasitikėjimo savimi tam tikras postmodernus skepticizmas yra tikrai neblogas dalykas. Tačiau būtų negerai, jeigu neliktų nieko daugiau, bet vien tik skepticizmas ir reliatyvizmas. Šioje vietoje norisi pacituoti didįjį postmodernizmo kritiką Ernestą Gellnerį: „Reliatyvistams galime pasakyti tik tiek: jūs puikiai paaiškinat, koku būdu mes pasirenkame savo meniu arba tapetus. O kaip mūsų pasaulio realijų ir elgsenos gairių pakeitimas jūsų pozicija juokinga.“¹²

Politinė mintis negali pabėgti nuo vadinamojo „lingvistinio“ šiuolaikinės filosofijos posūkio. Modernių laikų filosofai mažai domėjosi kalba. Tai puikiai rodo vienas Descarteso ir Hobbeso polemikos epizodas: kai „Leviatano“ autorius suabejojo, ar visos filosofinės problemos nekyla vien tik dėl netinkamo kalbos tarpininkavimo, Des-

cartesas į tai piktai atkirto, jog filosofo reikalas kalbėti apie esmę, o ne apie kalbą. Postmodernieji filosofai mąsto kitaip – jie yra įsitikinę, kad nėra jokios filosofinės tiesos, kuri nebūtų paliesta kalbos tarpininkavimo. Heideggerio žodžiais tarus: „Kalba vienu metu yra būties namai ir žmogaus esmės būstas“¹³. Postmodernizmas ateina su įsitikinimu, kad pasaulio turime tik tiek, kiek turime kalbos. Pasikeitus žodynui, kaip sako Rorty, pasikeičia ir žmogus, ir visuomenė¹⁴. Politinės permainos taip pat priklauso nuo kalbos. Politika visada yra padaryta iš žodžių materijos.

Po „lingvistinio“ filosofijos posūkio pradėjo ryškėti moderniosios individo sampratos trūkumai. Matydami vien tik teises ir interesus, modernieji filosofai save apakino daugeliui iš kalbos padarytų dalykų – individų savivokai, jų moraliniam charakteriui, bendrojo gėrio supratimui bei tradicijoms. Modernių filosofų mintį užvaldė pozityvistinis moralės subjekto traktavimas, pagrįstas vertybinio neutralumo reikalavimais. „Intelektas yra švarus popieriaus lapas be jokių ženklų, be jokių idėjų“¹⁵, – rašė Johnas Locke’as. Šis teiginys buvo tikras iššūkis Aristoteliui, kuris neabejojo, kad žmogus politinis gyvūnas yra tik todėl, kad sugeba vartoti kalbą. Šiuo požiūriu tarp antikos ir postmodernizmo yra daugiau bendrumo negu tarp modernybės ir postmodernybės. Kai kuriais atžvilgiais postmodernieji politikos filosofai sugrįžta prie antikinio mąstymo būdo. Sugrįžimą prie aristotelizmo Alasdairas MacIntyre’as traktuoja kaip vienintelę rimtą alternatyvą moderniajai moralės ir politikos sampratai¹⁶.

Po „lingvistinio posūkio“ filosofai pirmiausia prabyla apie kalbą, o ne apie tikrovę. Toks jų nusistatymas šiuo metu jau pradeda duoti pačių keisčiausių rezultatų, darančių įtaką ir politiniam mąstymui. Pradžioje filosofai konstatavo, kad žmogus yra interpretuojanti būtybė, negalinti pažinti daikto savaime, nepriklausomai nuo jo interpretacijos. „Interpretacija yra tai, – sakė Hansas Georgas Gadameris, – kas nepabaigiamai tarpininkauja tarp žmogaus ir pasaulio.“¹⁷ Tai reiškia, kad tam tikras bendras dalykų supratimas yra bet kurios žmogiškosios veiklos, įskaitant ir politiką, pagrindas. Hobbesas, Locke’as, ir Kantas klydo, propaguodami vertybiškai neutralaus individo – atomo koncepciją. Po „lingvistinio posūkio“ tapo aišku, kad

net pats didžiausias individualizmas remiasi visiškai neindividualistiniais dalykais – bendrojo gėrio supratimu ir bendruomenėje funkcionuojančiomis prasmėmis. Tai reiškia, jog tam, kad pabėgtume nuo bendruomenės ir tradicijos, taip pat reikia bendruomenės ir tradicijos.

Tačiau šiuo metu postmodernistai jau nesitenkina vien tik interpretacijos reikšmės pripažinimu. Bandoma žengti toliau – pradeda tvirtinti, kad mes negalime įveikti diskursyvinės mūsų kultūrinio pasaulio prigimties. Derridos žodžiais tarus, už vieno teksto visada yra tik kitas tekstas. Tai yra, mes nuolatos susiduriame ne tiek su pačiais daiktais, kiek su jų signifikantais, t. y. ženklais. Tai stipriai keičia mūsų požiūrį į individą. Postmodernistai pradeda tvirtinti, kad ne subjektas kuria ženklus (nors tokį sugebėjimą jis turi), bet priešingai – ženklai yra pagrindinė jo atsiradimo sąlyga. Kartu išplečiama valdžios sąvoka. Valdžia tampa bet kuris mūsų įsitikinimas. „Valdžia yra visur“¹⁸, – sako Michelis Foucault. Valdžios santykiai nėra išoriniai kitų – ekonominių, pažintinių ir seksualinių – santykių atžvilgiu, bet traktuotini kaip jiems imanentiškas dalykas, tai yra net žinojimas apie seksą gali būti aiškinamas politiniais terminais. Būtent tai Foucault daro savo „Seksualumo istorijoje“.

Tęsdamas interpretacinę pasaulio aiškinimo tradiciją, Jeanas Baudrillardas šiandien jau prieina išvadą, kad mes gyvename hipertikrovės sąlygomis. Jo nuomone, mes vien tik iš įpratimo tikime, kad už mūsų kuriamų pasaulio reprezentacijų yra kažkas tikra. O iš tiesų mes susiduriame vien tik su ženklais ir tikrovės simuliacija. Garsusis Watergate'o skandalas, jo nuomone, tik sukuria iliuziją apie kažkokias tikrąsias amerikiečių moralines vertybes¹⁹. Realiai skandalas yra vienintelė tikrųjų vertybių iliuziją sukurianti priemonė. Ženkilai šiandien jau ne tiek atspindi tikrovę, kiek paslepia jos nebuvimo faktą. Mes susiduriame ne su pačiais daiktais, bet su jų įvaizdžiais ir simuliakrais.

Ar tokio pobūdžio filosofinės spekuliacijos gali padaryti kokią nors įtaką mūsų politikos supratimui? Atsakymas paprastas – „taip“. Tai jau mūsų kasdieniame gyvenime veikianti filosofija. „Kas yra įvaizdis? Tai realybė“, – „Lietuvos ryto“ puslapiuose kalba Audro-

nis Ažubalis, ir jo mintį pratęsia Luras Bielinis: „Masinė sąmonė paprastai yra orientuota į įvaizdžio charakteristikas, o ne į politikos turinį.“²⁰ Tai, ką Baudrillardas rašo apie Ameriką, puikiausiai tinka ir Lietuvai. Postmodernizmas į mūsų šalį ateina greičiau, negu mes spėjame perskaityti savo kolegų iš Vakarų knygas.

Pokomunistiniams kraštams nepasisekė tik tuo atžvilgiu, kad postmodernizmas neteikia kokių nors aiškesnių orientyrų ateičiai. Pagrindinės Vakarų politinės ideologijos savo tapatumą sukūrė visai kitokiais laikais, kai kieme dar nesiautė siaurai suprastas postmodernizmas. Net vienas iš radikaliausių postmodernistų Derrida nuolat kartoja, kad dekonstrukcija turi užsiiminėti vien tik klasikini išsilavinimą turintys žmonės. Tuo tarpu Lietuvai aiškiai trūksta klasikinio politinio išsilavinimo. Foucault nurodytais 1775 metais mes praradome savarankiško politinio gyvenimo tradicijas, vėliau džiaugėmės kiekvienu atsikovotu nepriklausomybės dešimtmečiu. Dėl to kio mūsų ir vakariečių patyrimo skirtumo šiandien mes dažnai dekonstruojame ten, kur reikia paprasčiausios konstrukcijos.

Net didžiausi mūsų nusikaltėliai labai greitai ėmė naudotis žmogaus teisių diskursu, bet taip ir nesuprato, kad moralė netraktuoja ma vien tik kaip žmogaus teisės. Nemažai daliai mūsų piliečių toks mąstymo būdas pasirodė daug lengvesnis ir patogesnis dalykas: nereikia ugdytosi ir lavinimosi pastangų. Šitaip lengva ranka buvo atmesta visa tai, apie ką prieš du amžius rašė konservatorius Edmundas Burke'as, liberalas Johnas Stuartas Millis ir socialistas Karlas Marxas. Savo „1844 metų ekonominių ir filosofinių rankraščių“ pabaigoje pastarasis konstatavo: „Jeigu tu nori gėrėtis menu, turi būti meniškai išprusęs žmogus; jeigu tu nori turėti įtakos kitiems žmonėms, – turi būti žmogus, iš tikrųjų skatinantis kitus žmones ir jiems padedantis žengti į priekį“²¹. Dar didesnius moralinio tobulėjimo reikalavimus kėlė konservatorius Burke'as, tvirtinęs, kad dalyvavimas politikoje yra ne teisė, bet privilegija, kuri reikalauja sugebėjimo disciplinuoti savo žmogiškąją prigimtį. Liberalas Millis taip pat nuolat kalbėjo apie „tobulėjimo dvasią“, kuri šiandien dažniausiai išnyksta iš liberalų akiračio.

Paskaitos nenorėčiau užbaigti postmodernumui palankia gaida. Visi 1968-ųjų metų redakcijos postmodernistų samprotavimai apie hipertikrovę turi ne tik stipriųjų, bet ir silpnųjų bei labai pavojingų pusių. Tik iš pirmo žvilgsnio čia siūloma nauja politikos samprata. Šios pakraipos postmodernistų mąstymas iš tikrųjų tik tęsia senąsias romantizmo tradicijas, ir jam labiau tiktų ne „postmodernizmo“, bet „postromantizmo“ vardas. Vienas svarbiausių romantizmo bruožų – polinkis į politinių fenomenų estetizavimą. Todėl tiek romantikams, tiek postromantikams politika atrodo panaši į spektaklį, kurio dalyviai žino, kad už vienų fikcijų yra tik kitos fikcijos. Tai labai pavojingas politinio mąstymo būdas. Šiandien, kada mes turime galingų techninių virtualios tikrovės kūrimo priemonių, toks tikrovės pojūčio praradimas gali turėti lemtingų padarinių. Nuo graikų laikų politinė filosofija buvo susieta su etika, o ne su estetika. Todėl kada mums šiandien sakoma, kad kokius įsitikinimus mes begintume, jie vis tiek negali būti teisingi arba klaidingi, ir yra tik dar vienas kalbinio žaidimo ėjimas, mes turime pasakyti, jog mums bandoma įpiršti tikrai netikusią filosofiją, galinčią pakirsti atsakingo politinio veiksmo šaknis. Nesinori tikėti, kad Žemuosiuose Paneriuose atgulusiems Lietuvos žydams patiktų, kad jų naikinimas būtų traktuojamas kaip vien tik nevykęs spektaklis. Tai, kas įvyko Paneriuose, turi kitą, daug svarbesnę – moralinę dimensiją.

Šiuo metu kažkaip įtartina sutaria dvi kažkada viena kitai oponavusios filosofijos – romantizmas ir utilitarizmas. Jas abi vienija noras pabėgti nuo moralinių sąvokų. Romantikai siūlo pasitraukti į vaizdinių ir fikcijų, o utilitaristai – į vadinamųjų grynai techninių sprendimų sritį. Richardo Posnerio tipo pragmatikai šiandien bando politiką paversti vien tik ginču dėl priemonių²², tuo tarpu šiuolaikiniais romantikams atrodo, kad politika – tai vien tik didelis poetinės vaizduotės kūrinys. Abiem atvejais bandoma nutildyti mūsų moralinę savimone, ją atpalaiduoti nuo ginčų dėl tikslų. Abiem atvejais triumfoja Schopenhaueris ir Nietzsche, bandę įrodyti, kad mūsų pasaulis – tai vien tik valios ir vaizdinio mišinys.

Toks romantizmo ir utilitarizmo suartėjimas rodo, kad Arendt buvo teisi – mes tikrai įstrigome „tarp praeities ir ateities“. Mūsų

neįtikina senasis politinis mąstymas, bet dabartis dar neteikia naujo mąstymo būdo ateičiai. Mūsų politinę mintį toliau slegia senos modernių laikų distinkcijos, neleidžiančios pakeisti politinio mąstymo paradigmos, tai yra, mes ir toliau liekame modernių laikų postmodernistai. Vieninteliu tikrai dideliu pasiekimu kol kas lieka tik tai, kad modernybė mums jau tapo pakankamai didelė problema.

Prisipažinsiu, kad mane nustebino galutinė šios paskaitos išvada. Pascalis yra sakęs, kad „rengiant veikala, paskiausiai randame tai, kas dėtina pirmiausiai“²³. Atidžiau įsigilinę į nueitą paskutinių dviejų amžių kelią turime pripažinti, kad postmodernioji politinė mintis dar nepatyrė tokio radikalaus lūžio, kokį modernių laikų pradžioje sukūrė Machiavellio, Grocijaus, Pufendorfo, Hobbeso ir Locke'o darbai. Mes kol kas liekame tik su naujo politinio mąstymo elgesiu. Pasikeitė bendras filosofinis klimatas, tačiau kol kas nėra tokio gilaus atotrūkio tarp epochų, koks išryškėjo XVII amžiuje. „Postmodernizmo“ sąvoka jau yra tikrai naudingas įrankis mūsų dėžėje, bet kol kas mes negalime savęs įtikinti, kad būtent jo mums ir reikėjo.

Pabaigoje norėčiau ryžtis vienam drąsiam intelektualiniam eksperimentui, kuris galbūt leistų peržengti Arendt aprašytą situaciją „tarp praeities ir ateities“. Jeigu ateities neįmanoma numatyti iš to, kas bus rytoj, tai galbūt vaisingesnė kita strategija – į tai, kas bus rytoj, pažvelgti iš praeities. Didysis Naujųjų amžių politinės filosofijos kūrėjas Hobbesas pasiūlė tris pagrindinius principus, prieštaraujančius klasikiniam politiniam mąstymui. Pirmiausia – atskirti moralę ir politiką. Privatūs gero gyvenimo klausimai, jo nuomone, gali iš esmės skirtis nuo visai visuomenei galiojančios politinės teisingumo koncepcijos. Be to, jis tvirtino, kad mūsų mąstymo apie politiką būdas gali atitikti aukščiausius gamtos mokslams keliamus reikalavimus, ir, trečia, jis pasiūlė politinę tikrovę formuoti pagal tokio mokslinio mąstymo standartus.

Nesunku pastebėti, kad mus šiandien mažiausiai įtikina du paskutiniai Hobbeso principai. Mes jau nesiejame kokių nors didesnių vilčių su pagal griežtus mokslų metodus sutvarkyta politika, kaip tai darė mūsų pirmtakai iš Benthamo, Marxo ir Basilo Skinnerio laikų. Tačiau mus kol kas labai stipriai prikaustęs laiko pirmasis Hobbeso

įsitikinimas apie moralės ir politikos santykį. Turime daugybę naujų šito įsitikinimo interpretacijos variantų, tačiau jo šerdis lieka nepasikeitusi. Net mintis apie kokią nors gilesnę šios srities reviziją dažniausiai traktuojama kaip šventvagiškas ir pavojingas dalykas. Todėl galima spėti, kad galbūt tai ir yra paskutinė grandis, neleidžianti pereiti prie tikrai naujo politinio mąstymo? Galėčiau pasiūlyti daugybę argumentų tokiam požiūriui pagrįsti. Tačiau tai jau greičiausiai visai kitos paskaitos tema.

NUORODOS

¹ B. Pascal. Mintys / Vertė A. Tamošaitis. Vilnius: Aidai, 1997. P. 106.

² L. Vitgenšteinas. Rinktiniai raštai / Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis, 1995. P. 123.

³ A. Tereškinas. Kūno žmės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje. Vilnius: Baltos lankos, 2000. P. 16.

⁴ F. Nietzsche. Linksmais mokslas / Vertė A. Tekorius. Vilnius: ALK/Pradai, 1995. P. 151–152.

⁵ Žr.: M. Foucault. The Order of Things / Trans. A. Sheridan. New York: Random House, 1970.

⁶ Žr.: J. Gray. Post-Liberalism: Studies in Political Thought. New York and London: Routledge, 1993.

⁷ I. Berlinas. Vienovė ir įvairovė / Vertė A. Jokubaitis. Vilnius: Amžius, 1995. P. 332.

⁸ R. Dekartas. Rinktiniai raštai / Vertė G. Bartkus ir P. Račius. Vilnius: Mintis, 1978. P. 25.

⁹ I. Kantas. Grynojo proto kritika / Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1982. P. 29.

¹⁰ D. Piko Dela Mirandola. Kalba apie žmogaus orumą // Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas. T. 1 / Vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Mintis, 1984. P. 122.

¹¹ Žr.: H. Arendt. Tarp praetities ir ateities: aštuoni politinės filosofijos etidai / Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Aidai, 1995.

¹² E. Gelneris. Postmodernizmas, protas ir religija / Vertė L. Jonušys. Vilnius: Pradai, 1993. P. 143–144.

¹³ M. Heidegeris. Apie humanizmą // Gėrio kontūrai: iš XX a. užsienio etikos / Vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1989. P. 256–257.

¹⁴ Žr.: R. Rorty. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge University Press, 1989.

¹⁵ J. Locke. Esė apie žmogaus intelektą / Vertė R. Rybelienė. Vilnius: ALK/Pradai, 2000. P. 83.

¹⁶ Žr.: A. MacIntyre. After Virtue: A Study in Moral Theory. Duckworth, 1985.

¹⁷ H. G. Gadamer. *Istorija. Menas. Kalba* / Vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 1999. P. 179.

¹⁸ M. Foucault. *Seksualumo istorija* / Vertė N. Kašelionienė ir R. Padalevičiūtė. Vilnius: Vaga, 1999. P. 72.

¹⁹ J. Baudrillard. *Selected Writings* / Ed. and intr. by Mark Poster. Stanford, California: Stanford University Press, 1988. P. 172.

²⁰ L. Bielinis. *Rinkiminių technologijų įvadas*. Vilnius: Margi raštai, 2000. P. 29.

²¹ K. Marksas. *Ankstyvieji filosofijos raštai* / Vertė V. Balaišis. Vilnius: Mintis, 1986. P. 452.

²² Žr.: R. Posner. *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999.

²³ B. Pascal. *Mintys*. P. 17.

SUMMARY

POSTMODERNISM AND POLITICS

Nowadays “Postmodernism” is a widely used concept. However, such popularity by no means generates better reputation for it. We may run into numerous jokes biting at postmodernism and postmodernists. What takes us aback is the fact that people who had never heard of postmodernism know that this concept is unclear and misty, it embraces a wide variety of different and incompatible things.

Authors that adhere to the aforementioned tendency of the critique fail to remember that each and every “-ism” could be forced to face similar charges: capitalism, liberalism, Marxism, Freudism or Surrealism. All these terms hide numerous phenomena, unlike and incompatible behind the walls. In this sense “postmodernism” is by far not an exceptional term: there are many, not one, definition of “postmodernism”. In this article the author sets himself the aim of finding out why should we need the concept of “postmodernism”. Having set this aim the author reviews the major epoch of the Western culture and philosophy, ponders on the basics of the Western political thought before and after the Second World War, the linguistic turn characteristic to the modern philosophy, the turn which unveiled the deficiencies in the modern concept of the individual and opened up the doors to the discussions on the language and the reality, and so on.

We should solve two main tasks before our discussions on postmodernism start making sense. First, we should deliver a clear description of the concept of “modernity”. Given that post-modernity follows modernity, the author identifies the outstanding characteristics of the modern era. This is the first step. Proving that there is a difference in quality between the two epochs is another task.

Author identifies two concepts of postmodernism – the narrow one and the wide one. The first of these has to do with the so-called “French post-structuralism”. This version of postmodernism gets hold by means of introducing the ideas

of the last-century's French poststructuralist authors as an entire postmodernism. This version is an eccentric version of postmodernism. Jacques Derrida, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean Baudrillard and Richardas Rorty represent it. Arturas Tereškinas demonstrates the Lithuanian eccentricity of this postmodernism.

The wider perspective of treating this phenomenon exists parallel to the previous narrow concept of postmodernism. In this case postmodernism is presented as a separate cultural and philosophic epoch. The disciples of this perspective think that it is not only the views that separate Descartes and Wittgenstein, Immanuel Kant and John Rawls. Entire cultural epochs separate them. Seen from a narrow perspective postmodernism drew its first breath more or less in concert with the June 1968's revolutionary events in Paris. At the same time the origin of postmodernism as an epoch of philosophic and cultural thinking could be traced down to the far more remote times. According to Foucault, its roots lie down somewhere between 1775 and 1825, which means that Hegel was almost right pronouncing that he concludes the Western philosophy. On the other hand, Hegel should be seen as concluding only one of the epochs of the Western philosophy.